

Kitap Değerlendirmesi / Book Review

Osmanlı Kùltür Ortamında Miraç ve Yolculuk Durakları: Edebiyatta, Müzikte ve Resimli Elyazmalarında Miraç ve İslamın Üç Kutsal Şehri

Ayşe Taşkent ve Nicole Kañçal-Ferrari (editörler)

İstanbul: Dergâh Yayınları, 2021, 756 sayfa, (2 cilt).

Hız. Peygamber'in isrâ ve mi'rac hâdisesi İslâm geleneğinde sadece hadis ve tefsir ilminin konusu ile sınırlı kalmamıştır. Mi'rac mucizesi esnasında ve sonrasında yaşananlar üzerine İslâm kültüründe zengin bir külliyat meydana gelmiştir. Siyer, tarih, hadis, tefsir, akâid, kelâm, felsefe gibi ilimler ile birlikte edebiyat, musiki ve minyatür gibi sanatlara da konu olmuştur. Bahsi geçen ilimlerde farklı rivayetler göz önünde bulundurularak isrâ ve mi'rac olayının ne zaman, nerede ve nasıl gerçekleştiği izah edilmiştir. Özellikle hadis ilmindeki rivayetler sanat alanında şiirsel ve görsel anlatıya zenginlik kazandırmıştır. Edebiyat sahasında ise mirâ'ciyye türü adı altında didaktik veya tasavvufi muhtevaya sahip büyük bir literatür oluşmuştur. Klasik Türk şiiri ve Türk Halk şiirine ait farklı edebî formlar içerisinde de konu özenle işlenmiştir. Minyatür sanatında ise Hz. Peygamber'in mucizeleri arasında en fazla resimlenen konulardan biri mi'rac hâdisesidir. Böylece mi'rac yazılı kültürün olduğu kadar görsel ve işitsel sanatların farklı ifade biçimlerinde tema olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca İslâm âleminde hâdisenin gerçekleştiği Recep ayının 27. gecesini Müslümanların kutsal gecelerinden biri kabul edilerek mucizenin önemi ve ayrıcalıklı konumu takdis edilmiştir. Mi'racın gerçekleştiği düşünölen mekânlar da özenle muhafaza edilmiştir. Hz. Peygamber'in bizlere bıraktığı anıların unutulmaması ve Müslümanların zihninde her daim hatırlanması için mi'raca tanıklık eden yerler mimarî yapılar ile ebedileştirilmiştir. Kudüs'de bulunan Kubbetü's-sahre bu mucizenin emanetine duyulan saygının bir nişânesi olarak inşa edilmiştir.

Ayşe Taşkent ve Nicole Kañçal-Ferrari editörlüğünde 2021 yılında yayımlanan *Osmanlı Kùltür Ortamında Miraç ve Yolculuk Durakları* isimli kitapta isrâ ve mi'rac hâdisesinin bilhassa Osmanlı kültürü özelinde sanatsal yansımaları

incelenmiştir. Kitabın içerik ve çerçevesi *Edebiyatta, Müzikte ve Resimli Elyazmalarında Miraç ve İslâm'ın Üç Kutsal Şehri* alt başlığı ile belirlenmiştir. Kitap Türkçe ve İngilizce iki ayrı edisyon olarak yayımlanmıştır. İngilizce edisyon *The Ascension of the Prophet and the Stations of His Journey in the Ottoman Cultural Environment. The Miraj and the Three Sacred Cities of Islam in Literature, Music and Illustrated Manuscripts* başlığını taşımaktadır. Bu kitap daha önce başlayan projenin ikinci ayağını temsil etmektedir. Öncelikli olarak 2017-2018 yıllarında İstanbul, Saraybosna ve Kudüs'te *Miraç ve Yolculuk Durakları: Osmanlı Kültür Ortamında Miraç* isimli sergiler düzenlenmiş sonrasında proje kapsamında bu kitap yayımlanmıştır.

İki cilt olarak yayımlanan eser önsöz ve üç bölümden meydana gelmektedir. Kitapta on sekiz ayrı yazara ait yirmi altı farklı makale bulunmaktadır. Aynı zamanda çalışmanın editörleri de olan Ayşe Taşkent'in dört, Nicole Kançal-Ferrari'nin üç, yazarlardan Christiane Gruber, Nebi Bozkurt, Mustafa Sabri Küçükaşçı'nın ikişer, diğer yazarların da birer makalesi yer almaktadır. Kitabın birinci cildi birinci bölüme ayrılmış olup on sekiz makale bulunmaktadır, ikinci cildinde ise sekiz makalenin bulunduğu ikinci bölüm ile katalog kısmına sahip üçüncü bölüm yer almaktadır.

Ayşe Taşkent'in kaleme aldığı "İslâm Kaynaklarında İsrâ ve Miraç" başlıklı birinci makalede, isrâ ve mi'râc mucizesinin önemi ve Hz. Peygamber'in hüzünlü bir dönemde gerçekleştirmesi sebebiyle ona sağladığı manevî destek anlatılır. İsrâ ve mi'râc kelimelerinin kökeni ve anlamları izah edilir. Kur'ân-ı Kerim'de mi'râc hadisesi ve mucizenin ayrıntılarının hangi âyetlerde yer aldığı, âyetler arasında kurulan bağlar ile irdelenir. Miraç hâdisesinin anlatımında hadis literatürünün ve tefsir çalışmalarının önemi vurgulanır. Sonrasında mucizenin aşamaları farklı rivayetler de göz önünde bulundurularak, Mescid-i Harâm'dan Mescid-i Aksâ'ya gece yolculuğu (isrâ), gök katlarına yükseliş (mi'râc) ve mi'râcdan dönüş şeklinde üç kısım olarak aktarılır. İsrâ ve mi'râc hadisesi hakkında İslâm âlimleri arasında yaşanan tartışmalara değinilir. Bu tartışmaların merkezinde isrâ ve mi'râc mucizesinin uyanırken mi yoksa rüyada mı, bedenen mi veya ruhen mi gerçekleştiği konuları yer almaktadır. Ayrıca isrâ ve mi'râcın iki farklı hâdiseye olup olmadığı, tarihi ve başlangıç mekânı, şakk-ı sadr (göğsün yarılması) hâdisesi, kaç kez gerçekleştiği, Mescid-i Aksâ'nın hangi mescid olduğu ve rü'yettullah (Hz. Peygamber'in Allah'ı görüp görmediği) gibi konularda İslâm âlimlerinin görüşleri paylaşılır. Bu makalede isrâ ve mi'râc hâdisesinin önemi, kavramsal değerlendirmeleri, mucizenin anlatısına katkı sağlayan kaynakların çeşitliği, isrâ ve mi'râc esnasında yaşananların aşamaları ve ayrıntıları farklı görüşlerin de dikkate alınmasıyla tarihsel ve bağlamsal bütünlüğüyle anlatılır.

Mustafa İsmet Uzun'un "Hak Katına Yükselişin Şiiri: Türk-İslâm Edebiyatında

Mi'râciyye Ve Mi'râcnâme" başlıklı makalesinde, Türk-İslâm edebiyatında mi'râc mucizesi üzerine oluşan zengin literatüre edebî türler açısından kısa bir giriş yapıldıktan sonra özellikle Türk edebiyatı çerçevesinde ve Türkçe yazılmış manzum eserlerden hareketle konu ele alınır. Mi'râcla ilgili eserlerde edebî sanatlar açısından kullanılan kavramlara da dikkat çekilir. İslâm kültür dünyasında yerli unsurların muhtevayı belirleyip zenginleştirmesine rağmen mi'râciyelerde değişmeyen ortak özellikler açıklanır. Manzum mi'râciyeler beş gruba ayrılarak incelenir. Müstakil mi'âcnâme metinlerinin yer aldığı birinci grupta, mi'râcî bütün yönleriyle ele alan yirmi dört farklı manzum metin tanıtılır. Hz. Peygamber hakkındaki eserlerde veya dinî-tasavvufî mesnevilerde bölüm olarak mi'râc konusunu ele alan kitapların incelendiği ikinci grupta ise, siyer, mevlid, hilye, şemâil ve fezâiller ile kısas-ı enbiyâlardan on bir, dinî-tasavvufî mesnevilerden de üç eser tanıtılır. Mi'râc konusuna bölüm olarak yer veren din dışı mesnevilerin incelendiği üçüncü grupta on dört eser tanıtılır. Divanlardaki mi'râc şiirlerini açıklayan dördüncü grupta konu kaside ve gazel ayrımı göz önünde bulundurularak incelenir. Kaside şeklindeki mi'râciyelerden on beş, mi'râcla ilgili gazellerden ise altı örnek sunulmuştur. Mi'râcla ilgili beyitlerin ele alındığı beşinci ve son bölümde her türlü metinde yer alan beyitlerden örnekler verilir. Makalede eserlerin tanıtımı yapılırken yazarı, içeriği, üslubu, bölümleri ve kaç beyitten oluştuğu hakkında bilgi verilmekte, Müslümanların edebî ve entelektüel dünyasında mi'râc hadisesinin edindiği konumun önemi, şiirin kazandırdığı estetik derinlik ve eserlerin çeşitliliği ile gösterilmektedir.

Mehmet Arslan'ın "Manzum mi'râciyeler ve mi'râcnâmeler" başlıklı makalesinde Arap, Fars ve Türk edebiyatındaki mi'râciyye örnekleri kısaca tanıtıldıktan sonra Türk edebiyatındaki manzum mi'râciyye ve mi'râcnâmeler beş başlık altında kataloglanmıştır. Birinci grupta "Müstakil mi'râciyye veya mi'râcnâmeler" adı altında yirmi bir müstâkil mi'râciyye, ikinci grupta "Divânlardaki mi'râciyye veya mi'râcnâmeler" adı altında doksan iki şâire âit 105 mi'râciyye, üçüncü grupta "Mesnevilerdeki mi'râciyye veya mi'râcnâmeler" adı altında 61 şâire âit seksen bir mi'râciyye, dördüncü grupta "Mevlidlerdeki mi'râciyye veya mi'râcnâmeler" başlığı altında otuz dokuz şâire ait kırk mi'râciyye, beşinci grupta "Muhtelif eserlerdeki mi'râciyye veya mi'râcnâmeler" başlığı altında on dokuz şâire âit muhtelif eserlerde on dokuz mi'râciyye veya mi'râcnâme metni ele alınır. Toplamda 232 şâire ait 266 mi'râciyye veya mi'râcnâme metnine ulaşılmış olup eserlerin şâiri, adı, nazım şekli, beyit sayısı, künyesi ve bulunduğu yer hakkında bilgiler verilmektedir. Böylece makalede Türk-İslâm edebiyatında mi'râciyye veya mi'râcnâme metinleri hakkındaki literatür birikimi kataloglama yöntemi ile kapsamlı bir şekilde ortaya konulmaktadır.

Adnan Mulabdic'in "Bosna-Hersek dinî geleneğinde miraç ve edebî kültüründe mi'râciyyeler" başlıklı makalesi İslâm medeniyet coğrafyasında

mi'râciyye yazma geleneğine bağlı olarak Bosna-Hersek'in edebî ortamına odaklanmaktadır. Bosna-Hersek'de mevlid ve miraç kültürü hakkında kısa bir girişten sonra Saraybosnalı Edâyi, Bosnalı Sâbit, Bosnalı Âsım ve Saraybosnalı Reşid'im mi'râciyeleri tanıtılır.

Mahmud Erol Kılıç'ın "Mi'râcin tasavvufi boyutu" başlıklı makalesinde isrâ ve miraç hadisesinin yatay ve dikey boyutlarının metafizik açıdan önemi vurgulanmaktadır. Huzur-i ilâhiyeye iki kısım halinde yapılan seyahatin sembolik anlamlarına dikkat çekilerek özellikle İbn-i Arabî'nin yorumları bağlamında konu ele alınmaktadır. Ayrıca Hz. Peygamber'in bizlere örneklik teşkil etmesi sebebiyle her Müslümanın maddî sınırlılık âleminden sıyrılarak kendi miracını yaşamasının mümkün olduğu belirtilmiştir.

Ayşe Taşkent, "Tasavvuf ve felsefe literatüründe miraç ve miraçtan ilham alan anlatılar" başlığını taşıyan ikinci makalesinin ilk kısmında Hz. Peygamber'in miracının hem ruhen hem de bedenen gerçekleşmesi, diğer peygamberlerin miraçlarından ayrılan yönleri, sufilerin sadece ruhen miraca yükselmeleri ve sufilerin miraç deneyimleri gibi konulara açıklık getirmektedir. Sonrasında felsefe ve tasavvuf içerikli miraç metinlerine değinilmektedir. Kutsal âleme yapılan metafizik yolculukları anlatan bu eserlerin müellifleri arasında Hakîm Senâi-yi Gaznevî, Ebu'l Alâ el-Maarri, Evhaduddin-i Kirmanî, Şemseddin Muhammed-i Berdsiri, Ferîdüddin Attâr, İbn Sinâ, Sühreverdi, es-Sülemî, Kuşeyri, Hücvîri, Gazzâlî, Abdülkâdir-i Geylânî, Muhyiddin İbnü'l-Arabî, Alâüddevle-i Simnânî, Seyyid Muahmed Nurbahş ve Şah Velîyullah Dihrevî yer alır. Makalede miraç hâdisesi filozof ve mutassavvıfların getirdikleri sembolik yorumlar ile detaylandırılmakta ve kişisel tecrübeleri de farklı boyutları ile ele alınmaktadır. Böylece bu kişilerin, miraç anlatısına kattıkları derinlik ve zenginlik belirgin hâle getirilmektedir.

Ayşe Taşkent'in, "İbn Sinâ mi'râcnâme yazdı mı? İbn Sinâ'nın nefis ve nübüvvet teorisi bağlamında mi'râcnâme'nin biçim ve içerik analizi" başlıklı üçüncü makalesi İbn-i Sinâ'ya âit olduğu tartışmalı olmakla birlikte onun olduğu düşünülen ve XI. yüzyılda Farsça olarak telif edilen mi'râcnâme üzerinedir. Bu mi'râcnâmenin dinî, edebî, felsefî ve psikolojik okumalara imkân veren bir eser olması sebebiyle önemine dikkat çekilmekte ayrıca eser İbn Sinâ'nın nefis ve nübüvvet teorisi bağlamında biçim ve içerik açısından incelenerek İbn Sinâ'ya olan aidiyeti sorgulanmaktadır. Konu dört bölümde ele alınmış ve makalenin sonunda metnin Farsçadan Türkçeye yapılan tercümesi verilmiştir. Makalenin birinci bölümünde Mi'râcnâme'nin İbn Sinâ'ya aidiyeti hakkında literatür değerlendirmesi yapılmış, ikinci bölümünde filozofun sembolik hikâyeleri bağlamında incelen *Mi'râcnâme*'nin modern çalışmalarda nasıl değerlendirildiği anlatılmış, üçüncü bölümde İbn-i Sinâ'nın nefis teorisi bağlamında, dördüncü

bölümde ise İbn-i Sinâ'nın nübüvvet teorisi bağlamında tablolar ile de desteklenerek Mi'râcnâme'nin biçim ve içerik analizi yapılmıştır. Sonuç kısmında makale boyunca tartışılan konu terminoloji, üslup ve doktriner karşılaştırmalar yapılarak Mi'âcnâme'nin İbn-i Sinâ'ya âidiyeti meselesi felsefi sistemindeki benzerlik ve farklılıklar ile izah edilmiştir.

Süleyman Erguner, "Musikimizin miracı: Mi'râciyye ve Kutb-i Nâyî Osman Dede" başlıklı makalesinin girişinde *Mi'râciyye*, *Mevlid-i Şerif*, *Muhammediyye*, *Regâibiyye* ve *Ramazaniyye* gibi Hz. Peygamber'i konu edinen edebî türler hakkında bilgi vermektedir. Makalenin konusu altı bölüm olarak ele alınmış, birinci bölümde Osman Dede'nin neyzenbaşılığı, şairliği, bestekârlığı ve mevlevî âyin-i şerifleri hakkında bilgi verilmiş, ikinci bölümde *Mi'râciyye*'nin bestelenişi, üçüncü bölümde *Mi'râciyye* ve notaları, dördüncü bölümde *Mi'râciyye*, beşinci bölümde Osman Dede'nin vefâtı ele alınmış, altıncı bölümde ise Osman Dede'nin notasını verdiği eserlerin listesi verilmiştir.

Nuri Özcan, "Nâyî Osman Dede'nin Mi'râciyye'si" başlıklı makalesinde ise Türk dinî musiki bağlamında *Mi'râciyye*'nin nasıl yazıldığı, bölümleri, başlıkları, okunması ve kurulan vakıf üzerine değerlendirmeler yapmaktadır.

Christiane Gruber'in, "İlhama yolculuk: Miraç metinleri ve resimleri" başlığıyla Ayşe Taşkent tarafından Türkçeye çevrilen birinci makalesi, miraç hadisesinin yazılı kültürdeki aşamalarına odaklanmaktadır. Üç kısımdan oluşan makalenin "Miraç anlatısının oluşumu" başlıklı birinci kısmı, miraç mucizesinin genel yapısı ve ana hatlarının zaman içerisindeki inşasına değinirken "Miraç Metinleri: Mi'râcnâme'den Mi'râciyye'ye" başlıklı ikinci kısım, miraç anlatısının yazılı kültüre geçirildikten sonra yüzyıllar içerisinde detaylarının kazandığı zenginlik ve İslâm kültüründeki popülerliğinin nedenleri izah edilmektedir. "Miraç resimlerinin yedi yüzyılı" başlıklı üçüncü kısımda XIV. yüzyıldan itibaren görülmeye başlayan miraç minyatürlerinin farklı kültür ortamlarındaki motifsel ve tarihsel gelişim aşamaları açıklanmaktadır.

Christiane Gruber'in, Ayşe Taşkent tarafından Türkçeye çevrilen ikinci makalesi "Mi'râcnâme'nin Osmanlı saray koleksiyonu'ndaki serüveni ve etkisi: Görsel ilham kaynağı ve yazılı yorumu (ekfrasis)" başlığıyla yer almaktadır. Bu makale Christiane Gruber'in 2008 yılında yayımlanan *The Timurid "Book of Ascension" (Mi'rajnâme): A study in Text and Image in a Pan-Asian Context* isimli kitabın beşinci bölümünün güncellenmiş ve kısaltılmış bir tercümesidir. Makalede Topkapı Müzesi Kütüphanesi'nde bulunan XV. yüzyıl Timurlu ve Safevî yazmalarındaki miraç minyatürlerinin Osmanlı sanatkârları üzerine olan etkileri analiz edilmiştir. Ayrıca Timurlu ve Safevî minyatürlü yazmalarının Osmanlı'nın eline geçtikten sonra başta Abdürrezzak Bahşı ve diğer yazarlar tarafından eklendiği düşünülen Türkçe açıklamaların içeriği ve anlamı üzerinde

durulmaktadır. Sonrasında bu yazmaların III. Murad dönemi yazma eserlerine ve özellikle siyer-i Nebî'nin resimlenmesine nasıl kaynaklık teşkil ettiği ele alınmaktadır. Makale, İslâm medeniyeti içerisinde yer değiştiren yazmaların, farklı kültürel havzalarda sağladığı etkileşim ve ilham sayesinde sanatkârların resimleme geleneğinde sağladıkları sürekliliği ortaya çıkarmaktadır.

Nicole Kaňçal-Ferrari, “Hz. Muhammed’in imâmesi ve semavî taşlar: Miraç sahnelerindeki başlıklar” isimli birinci makalesinde miraç sahnelerindeki kıyafetler ve özellikle başlıklar üzerinde durmuştur. Dört ara bölüme sahip olan makalenin birinci kısmı “Hz. Peygamber’in imâmesi/sarığı” başlığını taşımaktadır. Burada minyatürlerdeki sarığın hadislerde belirtilen tarif üzerine çene altından geçirilerek uçları omuzlardan aşağı sarkıtılmış şekilde resmedildiğine dikkat çekilmektedir. “Hz. Muhammed’e miraçta sunulan hediyeler (çeyiz, cehiz-i mi’râc)” başlıklı ikinci kısımda taç, hırka, kuşak, asa, kılıç ve nalın gibi Hz. Peygamber’e verilen hediyelerin miraç sahnelerinde nasıl resmedildiği ve bazılarının sembolik anlamları izah edilmiştir. “Cennet sembolizmi” başlıklı üçüncü kısımda melekler ve kıyafetleri üzerine gözlemler yapılarak yazar tarafından bunların kaynağının tûba ağacı olduğu fikri ileri sürülmüştür. “İlâhî nur ve tezahürü” başlığını taşıyan dördüncü kısımda ise minyatürlerde kullanılan değerli taşlar ve özellikle incinin sembolik anlamları ilâhî nurun tecessümü bağlamında yorumlanmaktadır.

Nicole Kaňçal-Ferrari’nin, “Meleklerin Kanatları: Miraç sahnelerinde iki âlem arasındaki elçilerin görselleştirilmesi” başlıklı ikinci makalesinde konu üç kısım halinde incelenmiştir. Makalede melek imgesinin ve özellikle kanatlarının minyatürlerdeki görsel dili araştırılmıştır. “Melekler ve kanatları: Meleklerin tabiatı” başlıklı birinci kısımda melekelerin özellikleri, görevleri ve mahiyeti hakkında bilgi verilmiştir. “Kur’ân-ı Kerim, hadis kaynakları ve miraç metinlerinde melek tasvirleri” başlıklı ikinci kısımda İslâm’ın temel kaynaklarındaki melek betimlemelerine değinmektedir. “Miraç sahnelerindeki melek tasvirleri” başlıklı üçüncü kısımda soyut varlıklar olan meleklerin minyatürlerde hangi özellikleri ile resimlendiği ayrıntılandırılmış melek tasvirlerinin yazılı ve sözlü anlatıları da aşan kendine âit zengin bir görsel dil geliştirdiği belirtilmiştir.

Ertuğrul Ertekin’in, “Miraçta aslan suretinde Ali menkıbesi ve görsel kültüre yansımaları: Hatâyî Mi’râçlaması üzerinden bir okuma” başlıklı makalesinde öncelikli olarak miraç hadisesinin dayandığı kaynaklar ve zaman içerisinde şekillenen miraç anlatısının değişimine yol açan sebepler üzerinde durulmaktadır. Safevî Devleti’nin kurucusu I. İsmâil’e atfedilen *Hatâyî Mi’râçlaması*’nda bulunan minyatürlerdeki Hz. Ali imgesi ve metindeki dinî söylemin analiz edildiği makalede konu üç kısımda ele alınmaktadır. “İsmail’in birikimi: Hatâyî Mi’râçlaması’nın kaynakları” başlıklı birinci kısımda, miraç anlatılarındaki Hz. Ali vurgusunu şekillendiren metinlerin kültürel ve siyasal ortam ile bağlantıları incelenmiştir.

“Hatâyî Mi'râçlaması'nın dinî söylemi üzerine düşünceler” başlıklı ikinci kısımda İsmâil ve Yemîni'nin aslan ile ilişkilendirdikleri Hz. Ali menkıbesini de içeren miraç anlatıları değerlendirilmektedir. “Menkıbeden resme: Aslan tasvirli miraç resimleri” başlıklı üçüncü kısımda ideolojik yönleri de bulunan aslan tasvirlerinin ne zaman ortaya çıktığı tespit edilmektedir. İsmâil'in hâmilliğinde mehdîci inancın propaganda aracı olarak Ali sırrının zuhuru veya bedenleşmesi aslan şeklinde resimlendiği ifade edilmiştir. Tahmasb zamanında yeni bir tür olarak ortaya çıkan *Falnâme* kitaplarında metni aşan bir görsel dil üreten miraç minyatürlerinin özellikleri açıklanmıştır.

Ayşe Taşkent, “İslâm kültüründe Burak'ın yazılı ve görsel tasviri” başlığını taşıyan makalesinde isrâ ve miraç hâdisesinde kullanıldığı rivayet edilen çeşitli bineklerden biri olan Burak konusunu ele almaktadır. Taşken, yazılı kültür açısından tefsir, hadis ve siyer gibi temel İslâm kaynaklarındaki Burak anlatısı derlemiştir. Edebî metinlerde ise metafizik bir varlık olan Burak'ın betimlenmesinde kullanılan teşbihlerden hareketle fiziksel özellikleri, hızı, eyeri, dizgini ve yuları, huysuzluk etmesi gibi hususlar ile birlikte kozmogonik ve eskatolojik bağlamda Burak meselesi irdelenmiştir. Tasavvufi ve felsefi eserlerdeki Burak imgesi ise aşk ve Faal Akıl ile irtibatlandırılır. “Resimlerde Burak tasvirleri” başlığını taşıyan makalenin ikinci bölümü çift yazarlı olup Ayşe Taşkent ile birlikte Nicole Kancal-Ferrari tarafından kaleme alınmıştır. Bu bölümde XIV-XVIII. yüzyıl yazmalarında karşımıza çıkan Burak tasvirlerden hareketle Burak'ın rengi, kanatları, kuyruğu ve tâci gibi ayrıntılar ele alınmaktadır. Burak'ın resimlendiği eserlerden *Câmiu't-tevârih*, *Kısasü'l-Enbiyâ*, *Falnâme*, *İskendernâme*, *Siyer-i Nebî*, *Zübdetü't-tevârih*, *Ahvâl-i Kıyâmet*, *Enbiyânâme* ile *Acâibü'l-mahlûkât ve garâibü'l-mevcûdât*'a atıfta bulunmaktadır.

Mehmetcan Akpınar'ın, “Erken İslâm literatüründe Burak hakkındaki anlatılar” başlığını taşıyan makalesi Akın Terzi tarafından tercüme edilmiştir. Makale özellikle VIII. yüzyılda Irak'ın Basra ve Kûfe şehirlerinde yaşayan İslâm âlimlerinin miraç ve Burak hakkındaki teolojik görüş ayrılıklarından kaynaklanan rivayet farklılıklarını ve bunların oluşturduğu miraç anlatılarını değerlendirmektedir.

Sumiyo Okumura'nın, “Miraç sahnelerindeki Burak'ın eyer örtüleri” başlığını taşıyan makalesi Rukiye Aslıhan Aksoy Sheridan ve Ertuğrul Ertekin tarafından tercüme edilmiştir. Makalede XV-XVII. yüzyıllarda resmedilen miraç sahnelerindeki Burak'ın eyer örtüleri dikdörtgen, atın bedenini kaplayan ve üstü dar alt tarafı dar olan şekilde üç grupta incelenmiş ve bu eyer örtüleri çeşitli müze-ve özel koleksiyonlarda bulunan örtüler ile karşılaştırılmıştır.

Birinci cildin son makalesi Nina Macaraig'e âit olup “Güzel kokular eşliğinde göklere yolculuk: Miraç tasvirlerinde buhurdanlar” başlığını taşımaktadır.

Makalede, miraç minyatürlerinde yer alan, Hz. Peygamber'in etrafında genellikle meleklere taşıdığı ve başta buhurdanlar olmak üzere, kandil, ibrik ve tepsi gibi objeleri incelenmiştir. Ayrıca bunların görsel kullanımının anlam boyutuna açıklık getirilmektedir.

İkinci cildin ilk makalesi Mustafa Sabri Küçükaşçı'ya âit olup "Miracın başlangıç mekânı: Tarihsel süreç içinde Mescid-i Harâm" başlığını taşımaktadır. Makalede miraç hâdisesinin başlangıç noktası olarak kabul edilen Mekke şehrinin, Mescid-i Harâm'ın ve Kâbe'nin gerek İslâm öncesi gerekse İslâm sonrası tarihi gelişimi ayrıntılı olarak anlatılmıştır. Tarihi süreç içerisinde burada gerçekleşen önemli olaylara değinilerek bölgenin kuruluşundan itibaren çeşitli kabile ve devletlerin idaresi altında bulunması sebebiyle gerçekleşen imar faaliyetleri de kronolojik olarak ele alınmıştır.

Merhum Nebi Bozkurt'un, "Müslümanların ilk kıblesi: Mescid-i Aksâ" başlığını taşıyan ilk makalesi yazarın *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*'nde önceden "Mescid-i Aksâ" adıyla yayımlanan ansiklopedi maddesinin kitaba uyarlanmış hâlidir. Makalede İslâm öncesi ve sonrası Mescid-i Aksâ'nın tarihi anlatılmaktadır. Yine Nebi Bozkurt'un, "Miracın Kudüs'teki durağı: Kubbetü's-Sahre" başlığını taşıyan ikinci makalesi de yazarın *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*'nde önceden "Kubbetü's-Sahre" adıyla yayımlanan ansiklopedi maddesinin kitaba uyarlanmış hâlidir. Kayanın bulunduğu yerin kutsallığının diğer peygamberler zamanında yaşanan olaylara da tanıklık etmesi ve miraç mucizesinde yükselişin gerçekleştiği yer olarak kabul edilmesinden kaynaklandığı belirtilmiştir. Kubbetü's-Sahre'nin yapılış amacına yönelik rivayetler ile mimari özellikleri bütün yönleriyle anlatılmıştır.

Mustafa Sabri Küçükaşçı'nın ikinci makalesi "Tarih boyunca Mescid-i Nebevî ve Sahibü'l-Mirac'ın kabri" başlığını taşımaktadır. Makalede Mescid-i Nebevî'nin inşası, kısımları ve zaman içerisinde geçirdiği tamirler de göz önünde bulundurularak günümüze kadar ulaşan tarihçesi verilmektedir.

Nicole Kaňal-Ferrari'nin, "Özlemin ifadesi: İbadet mekânlarında İslâm'ın kutsal yerlerinin tasvir formları ve göndermeleri" başlıklı üçüncü makalesi Ayşe Taşkent tarafından tercüme edilmiştir. Makalede Müslümanlara Mekke, Medine ve Kudüs'ü hatırlatmak için dinî mimaride kullanılan yazılı ve görsel kültür unsurları incelenmiştir. Kutsal mekânlarla temsil yolu vasıtasıyla bağ kurmayı sağlayan bu uygulamalar arasında hacrûlesved parçalarının câmi ve türbe gibi dinî yapılara yerleştirilmesi (Kanunî Sultan Süleyman Türbesi, Kadırğa Sokullu Câmii), sakal-ı şerif, Kâbe ve hücre-i saâdet örtüsü parçalarının bulundurulması, bağ kurulmak istenen yerler ile ilgili hüsnü hat levhaları asılması, Kâbe ve Mescid-i Nebevî'nin resimleri veya üç boyutlu maketlerinin sergilenmesi yer almaktadır. Mimarî bir unsur olan mihrap, kutsal mekânlara yönelik hem sembolik hem de

işlevsel bir role sahip olması sebebiyle ayrıca ele alınmıştır.

Sabiha Göloğlu'nun, "Kutsallığı ilişkilendirme, baskı ve resimlerle koruma: Geç dönem Osmanlı dua kitaplarında Mekke, Medine ve Kudüs görsel üçlemeleri" başlıklı makalesi Koç Üniversitesi Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bölümü'nde 2018 yılında hazırladığı doktora tezinden üretilmiştir. Makalede başta *Delâ'ilü'l-hayrât* ve *En'âm-ı Şerîf* olmak üzere geç dönem Osmanlı duâ kitaplarındaki Mekke, Medine ve Kudüs şehirlerinin görsel düzenlemelerini konu edinmektedir. Bu şehir görsellerinin duâ kitaplarında şefaath, bereket, şifa ve koruma amacıyla da kullanıldığı vurgulanmıştır. Şehirlerin kutsallıkları arasındaki geleneksel bakış açısı resimlerin hiyerarşik tercihinde de söz konusu olup duâ mecmualarındaki uygulamalarına dikkat çekilmektedir. Şehirlerin ilişkilendirildiği konu ile zemzem kuyusu ve miraç gibi, görseller arasındaki bağlantı irdelenmiş, ayrıca kitap ve tomarlarda karşılaşılan kutsal mekân mühürleri, tılsımlı gömlek ve şifa taslarında kullanılan kutsal mekân tasvirleri konuya dâhil edilmiştir.

Zeynep Atbaş, "İslâmın kutsal şehirleri: Topkapı Sarayı Koleksiyonu'ndan örneklerle Mekke, Medine ve Kudüs tasvirleri" başlıklı makalesinde farklı kaynaklardaki kutsal şehir tasvirlerini incelemiştir. Zengin bir çeşitlilik gösteren kaynaklar arasında hac âdabı ve menâsiki hakkında telif edilen eserler, hac vekâletnâmeleri, şehirlerin faziletlerini anlatan kitaplar, Kâbe'nin bakım ve onarımını gösteren minyatürler, Kâbe ve Mescid-i Nebevî'nin tamiri için hazırlanan maketler, kutsal yerlerin resimlerini içeren minyatürlü yazmalar, hilye-i şerifler, tuğralar, çini veya gümüş hat levhaları, tasvirli çiniler, tılsımlı gömlekler ve diğer tekstil ürünleri, duâ kitapları, kıblenümâlar, albümler, tuval ve duvar resimleri ile ayna gibi kullanım eşyaları yer almaktadır. Osmanlı'nın bu kutsal mekânlara verdiği önem ve görseller vasıtasıyla giderdiği özlem, Topkapı Sarayı Müzesi'nde çeşitli malzeme ve tekniklere sahip eserler üzerindeki Mekke, Medine ve Kudüs resimleri bağlamında izah edilmektedir.

Zeren Tanındı'nın, "Resimli bir hac vekâletnâmesi" başlığını taşıyan makalesi ikinci bölümün son çalışmasıdır. Makalede I. Süleyman'ın genç yaşta vefat eden oğlu Şehzade Mehmed'in (ö. 1543) yerine vekâleten 951/1544-15455 yılında hac farızasını eda etmesi için görevlendirdiği Hacı Pîri b. Seyyid Ahmed'in görevini yerine getirdiğine dair hazırlattığı hac vekâletnâmesi incelenmektedir. 5,24 m. uzunluğunda ve 46 cm. genişliğindeki bu vekâletnâme 1544 yılında Mekke'de hazırlanmıştır. Üzerinde kutsal yerlerin, ziyaret mekânlarının ve haccın edası için gidilecek yerlerin tasvirleri bulunan vekâletnâmedeki görseller sırasıyla sunulmuştur.

Üçüncü bölüm katalog kısmından oluşmaktadır. Açıklamaları Ayşe Taşkent ve Nicole Kançal-Ferrari tarafından yapılan bu kısımda doksan yedi görsel bulunmaktadır. Bu resimler genellikle isrâ ve miraç hâdisesinin gerçekleşme

aşamalarını göstermektedir. Çeşitli müze ve kütüphanelerde bulunan yazma eserlerden derlenmiş olan bu minyatürler miraca davet, gece yolculuğu (isrâ), Kudüs'e varış, Hz. Muhammed'in diğer melekler ve peygamberlere namaz kıldırması, gök katına yükseliş (miraç) ve bu esnada karşılaşılan olaylar, aslanlı miraç anlatıları, arş-ı âlâ'ya yükseliş, Burak, melekler ve miraçtan dönüşü resimlemektedirler. Ayrıca Mekke, Medine ve Kudüs ile birlikte buralarda bulunan kutsal mekânlardan Mescid-i Haram, Kâbe, Mescid-i Nebevî, Mescid-i Aksâ ve Kubbetü's-Sahra'yı resimleyen örnekler sergilenmektedir. Kitabın sonunda araştırmacılar için bütün makalelerin dipnotlarında tam künye olarak atıfta bulunulan kaynaklardan meydana getirilmiş bir kaynakça da yer almaktadır.

İslâm kültür ve sanat ortamında miraç temasının sürekliliği farklı kaynaklardanyüzyıllar boyunca takip edilebilmektedir. On sekiz ayrı araştırmacıya ait yirmi altı makaleden oluşan zengin içerikli çalışma literatüre sağladığı önemli katkı ile bu sürekliliğe dikkat çekmektedir. Miraç mucizesinin katmanları ve mekânları tasavvuf, edebiyat, siyer ve felsefe kaynaklarından hareketle ele alınırken zaman içerisinde oluşan anlatı ve görsel dil farklılıkları akademik olarak incelenmiştir. İslâm coğrafyasında kültürel ve mezhepsel farklılıkların miraç anlatısı ve resimlenmesinde ortaya koyduğu çeşitlilik bir araya getirilmiş, özellikle Osmanlı kültür ortamındaki yansımalarına işaret edilmiştir. Ayrıca hem gece yolculuğunu hem de semâya yükselişi içeren isrâ ve mi'rac mucizesi zaman, mekân, kişi ve olaylar açısından İslâm medeniyetinin din, ilim, fikir, kültür ve sanat hayatı içerisinde oluşturduğu literatür ortaya çıkarılmıştır. Bu yönüyle bir tema etrafında şekillenen birikimin hem bütün yönleriyle incelenmesi hem de Türk-İslâm sanatı adına yapılacak olan yeni tematik araştırmalara örneklik teşkil etmesi sevindiricidir.

Mustafa Sürün

(Dr. Öğr. Üyesi, Yalova Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi,
msururi@hotmail.com, orcid.org/0000-0001-5717-1941)